

Artikkeli

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

”Lipeä yllätti Talvivaaran”

Onnettomuusnarratiivi ja onnettomuuden kehys kaivoskirjoittelussa

Onnettomuudet ovat tyypillisesti olleet ympäristöjournalismin keskeisiä aktivoijia. Ympäristökirjoittelun rajautumista onnettomuustapahtumien käsitteilyyn on pidetty journalismin kehittymättömyyden merkinä. Artikkelissa tutkitaan, miten onnettomuuksien kaltaiset tapahtumat vaikuttavat suomalaisen kaivoskirjoittelun määrään ja sisältöön sekä tarkastellaan onnettomuustilanteita selittävän onnettomuuden kehysten esiintymistä ja rakentumista neljän suomalaisen sanomalehden Talvivaaraa ja Kevitsaa käsittelevässä kirjoittelussa. Tarkkarajaisen onnettomuustapahtuman käsittelyyn pelkistyvää tarinalinjaa kutsutaan artikkelissa onnettomuusnarratiiviksi. Onnettomuusnarratiivi voi paradoksaalisesti olla toimijalle myönteinen käsitteellistämistapa, sillä onnettomuuksiin usein liitettävä yllätyksellisyys vähentää toimijan vastuuta tapahtumien kehittämisessä. Onnettomuuksia aiheuttavat odottamattomat tapahtumat näyttäytyvät herkästi teknisten häiriöiden tai luonnonolojen seurauksena, mikä vähentää ympäristöongelmien poliittista luonnetta ja voi rajata ongelmien määrittelyn ja ratkaisun teknisten asiantuntijoiden etuoikeudeksi. Artikkeliksi osoittaa, että onnettomuus on yhä keskeinen ympäristöuutisoinnin käynnistäjä ja jäsentäjä. Onnettomuuden kaltaiset poikkeustilanteet kasvattivat kaivoksiin liittyvän lehtikirjoittelun määrää enemmän kuin muut toiminnan vaiheet. Tämä tukee havaintoa ympäristöjournalismin syklisyydestä. Yllättävinä näyttäytyvät tapahtumat virittivät paitsi onnettomuusnarratiiviin ja siihen limittyviin saavutus- ja päätöksentekodiskursseihin pohjautuvia kehysiä, myös muita, toimijan kannalta kielteisempiä käsitteellistämistapoja. Vaikka mediahuomion lisääntyminen ja kielteisten puhetaiposten aktivoituminen kasvattivat tietoisuutta toimialan ongelmista, kaivosonnettomuuksien mediakäsittely ei kontekstualisoinut ongelmia kansalaisten vaikutuspiiriin.

AVAINSANAT: Talvivaara, kaivos, ympäristöjournalismi, kehysanalyysi, onnettomuusnarratiivi

Uutisjournalismin leimallisena piirteenä on pidetty tapahtumakeskeisyyttä: journalismi suosii äkillisiä tapahtumia pidempien kehityskulkujen kustannuksella, minkä on katsottu johtavan poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen kontekstin sivuuttamiseen (ks. esim. Schudson 2003, 48; Väliaverron 1996, 91). Ympäristöjourna-

lismien tutkimuksessa tapahtumakeskeisyys on nähty esimerkiksi uutisgenren kehittymättömyyden merkiksi. Syitä laadukkaan ympäristöjournalismin vakiintumattomuudelle on etsitty etenkin modernin journalismin rakenteista ja toimittajien ammattitaidon puutteesta. Journalismien kypsyttömyyden merkinä on pidetty muun muassa ympäristöuutisoinnin rajautumista onnettomuustilanteiden ja niiden jälkihoidon käsittelyyn. (Ks. esim. Friedman 2004; Cottle 1993; Daley & O'Neill 1991.) Ympäristöjournalismin kehitystä on leimannut syklinen vaihtelu. Sykliä käynnistäjänä on toiminut usein ympäristöonnettomuus, kuten esimerkiksi Tšernobylin ydinturma (ks. esim. Suhonen 1994; Friedman ym. 1992), ympäristössä tapahtunut äkillinen ja dramaattinen muutos, kuten kansallista vaurautta uhkaava metsätuho (ks. Väliaverron 1996), tai edut ja intressit törmäyttävä suojelukonflikti (ks. esim. Harju 2011; huomiosykleistä ks. myös Downs 1972.) Toisaalta erityisesti onnettomuuskeskeisyys on määritelty etenkin 1970- ja 1980-luvun trendiksi, mikä antaa olettaa, että tästä journalismia jäsentävästä käsitteellistämistavasta on päästy sittemmin eroon (Friedman 2004).

Tässä artikkelissa tutkitaan, miten onnettomuudet ja muut poikkeustilanteet vaikuttavat suomalaisen kaivoskirjoittelun määrään ja sisältöön ja millaisia erityispiirteitä onnettomuustilanteet kaivosten mediakäsittelyyn tuovat. Tarkkarajaisen onnettomuustapahtuman käsittelyyn pelkistävää tarinalinjaa kutsutaan artikkelissa onnettomuusnarratiiviksi. Artikkelissa selvitetään, missä määrin onnettomuusnarratiivi ja siihen limittyvät saavutus- ja päätöksentekodiskurssit jäsentävät suomalaisia kaivoksia käsittelevää kirjoittelua sekä havainnollistetaan käsitteellistämistapojen tunnuspiirteitä. Lisäksi artikkelissa arvioidaan näiden jäsennostapojen seurauksia. Diskurssit nähdään kehyksiä laajempina, yhteiskunnassa ilmenevinä, puhetapoina. Näin ollen esimerkiksi saavutusdiskurssi voi sisältää useita erilaisia kehyksiä. Narratiivi-sanalla viitataan puolestaan eheään, suljettuun kertomukseen, jossa syyt ja seuraukset ovat ilmeisiä ja yksiselitteisiä. Onnettomuusnarratiivin voi siten nähdä skriptinä (ks. esim. Entman 1993, 53; Gillian & Bales 2001, 4), kulttuurisena käsikirjoituksena erilaisten tapahtumainkulkujen tyypillisistä ja olennaisista ominaisuuksista, tilanteiden temporaalisesta ja kausaalisesta järjestäytymisestä ja eri toimijoiden rooleista ja motiiveista (ks. Schank & Abelson 1977, 36–68). Tutkimusmenetelmänä käytetään kehysanalyysia (ks. Entman 1993; McQuail 2010; Karvonen 2000). Tutkimusaineistoon sisältyviä lehtitekstejä arvioidaan esityksinä, jotka pyrkivät rajaamaan sitä, millä tavalla tekstien vastaanottajat hahmottavat ympäröivää todellisuutta. Kehystämisen on korostamisen ja häivyttämisen kaltaista valikointia, jonka seurauksena osa todellisuudesta nousee keskiöön toisen osan jäädessä kokonaan piiloon. Onnettomuusnarratiivin varaan rakentuvat tekstit muodostavat analyysissa onnettomuuden kehyksen. Tapahtumien odottamattomuutta ja väistämättömyyttä ilmentävä kulttuurinen käsikirjoitus kielellisine piirteineen tuottaa narratiivisen rakenteen, joka ilmenee esimerkiksi onnettomuuksien ainutlaatuisuutta ja historiattomuutta ja lyhytjänteisiä ratkaisuehdotuksia korostavina jäsennostapoina.

Vaikka onnettomuus on nimensä mukaisesti lähtökohtaisesti jotakin kielteistä ja ”epäonnista”, paradoksaalisesti onnettomuuden kehys voi olla esimerkiksi teollisuus-

toimijalle varsin myönteinen julkinen käsitteellistämistapa. Onnettomuuksiin usein liitettävä yllätyksellisyys vähentää toimijan omaa vastuuta tapahtumien kehitymisessä. Onnettomuuksia aiheuttavat odottamattomat tapahtumat näyttäytyvät myös usein teknisten häiriöiden tai poikkeuksellisten luonnonolojen seurauksena, mikä vähentää ympäristöongelmien poliittista luonnetta. Tekninen jargon voi epäpolitioida laajasti yhteiskuntaan vaikuttavan ongelman pääosin teknisten asiantuntijoiden toiminta-alueeksi, minkä seurauksena tavallisten kansalaisten toimintamahdollisuudet alkavat näyttää olemattomilta.

Kehykset, herkistyminen ja jatkokertomukset

Kehyksen käsitteen esitteli ensimmäisenä brittiläinen Gregory Bateson. Lukuisilla tutkimusaloilla operoinut Bateson määritteli kehyksen mentaaliseksi rakenteeksi, jonka avulla yksilöt tulkitsevat vuorovaikutusta erilaisissa tilanteissa. (Bateson 1955.) Sosiologisena teoriana kehysanalyysin esitteli Erving Goffman. Goffmanin mikrososiologian perusyksikkö on sosiaalinen tilanne. Sosiaalinen tilanne syntyy, kun vähintään kaksi ihmistä on näkö- tai kuuloetäisyydellä toisistaan. (Goffman 1981, 84.) Mediatutkimuksessa paljon käytetyn kehysanalyysin yhteys Goffmanin analyysiin ja sen taustalla olevaan fenomenologiseen ja etnometodologiseen tutkimusperinteeseen on useimmiten hyvin ohut. Viestinnän tutkimukseen sovellettava kehysanalyysi on sen sijaan saanut vaikutteita muun muassa retoriikan tutkimuksen ja diskurssianalyysin suunnalta. (Väliverronen 1996, 108.) Mediatutkimuksissa kehysanalyysin avulla on selvitetty muun muassa, millaista todellisuutta mediaesityksillä rakennetaan. Kehysanalyysissa pyritään tunnistamaan niin lähteiden kuin toimittajien valintoja ja niiden vaikutuksia journalistisen julkisuuden rakentumiseen. Esimerkiksi kaivoksen representoiminen saastuttajaksi tuottaa tyystin toisenlaista julkisuutta kuin kaivosyhtiön käsitteellistämisen työllistäjäksi ja alueen elinvoimaisuuden takaajaksi.

Kehysanalyysin perustan muodostaa *tulkintakehyksen* käsite. Tunnetun määritelmän mukaan kehys on organisoiva idea tai tarinalinja, joka punoo yksityiskohtia ja tapahtumia yhteen ja tarjoaa niille yhtenäisen merkityksen (Gamson & Modigliani 1987, 143). Kehys sisältää ennakkokäsityksen siitä, miten todellisuus on rakentunut ja ehdottaa, mikä siinä on merkittävää. Ennakkokäsitys ohjaa korostamaan joitakin puolia ja jättämään toiset merkityksettöminä huomiotta. (Karvonen 2000.) McQuailin (2010, 380) mukaan kehystämässä sekalaiselle faktajoukolle annetaan hallitseva tulkinta. Tulkinta voi hyppäyksellisesti hahmottaa toisenlaiseksi, mikäli empiiriseen dataan sovitetaan eri tulkintakehystä (Karvonen 2014, 113). Entmanin mukaan esityksen dominoiva, ensisijaiseksi tarkoitettu merkitys, määrittää yleisön luentaa. Entman on määritellyt tulkintakehyksen käsitteelle neljä eri funktiota: kehykset määrittelevät ongelmia, arvioivat näiden ongelmien syitä, jakavat moraalisia tuomioita ja tarjoavat ratkaisuehdotuksia havaittuihin ongelmiin. (Entman 1993, 52, 56.) Esimerkiksi onnettomuustulkintaan nojautuvassa kehyksessä niin syyt, syylliset kuin ratkaisuehdotukset ovat hyvin erilaisia kuin vaikkapa varautumisen puutteet paljastavassa

kehyksessä. Siinä missä onnettomuuskehys nostaa keskiöön välittömät syyt ja seuraukset sekä tekniset ratkaisukeinot, varautumisen ongelmia ilmentävä kehys voi kiinnittää huomiota esimerkiksi kulttuurisiin kehityskulkuihin ja peräänkuuluttaa yhteiskunnallista asennemuutosta.

Pan ja Kosicki (1993) esittävät, että kehystämisen prosessi konkretisoituu joukkona tekstin sisäisiä rakenteita. Niihin kuuluvat muun muassa syntaktiset elementit kuten sanojen ja lauseiden järjestys, tarinalliset elementit kuten asioiden esittämisjärjestys sekä temaattiset elementit kuten hypoteesit ja ehdotukset, jotka sitovat tekstin osia yhteen. Tällaisia elementtejä ovat myös sanat *koska*, *joten*, *siis* ja *niinpä*. Tekstin sisäisiä elementtejä voi verrata Gamsonin ja Modiglianin (1989) esittelemiin kehystämisen- ja perusteluvälineisiin, joilla asioita ja ilmiöitä sekä kuvataan että perustellaan. Kehystämistävälineitä ovat esimerkiksi metaforat, iskulauseet, visuaaliset kuvastot ja historialliset esimerkit. Analyysissa voidaan tunnistaa teksteissä toistuvasti esiintyviä avainsanoja (tässä tapauksessa esimerkiksi ”onnettomuus”, ”vahinko” ja ”yksittäistapaus”) ja kielellisiä keinoja (esimerkiksi passiivisten verbien käyttö ja nominalisaatio), jotka määrittävät lukijan ja tekstin kohtaamisen tapaa. Perusteluvälineiden avulla esityksen tarjoama maailmankuva pyritään pitämään koossa: syyt, seuraukset ja ratkaisuehdotukset näyttäytyvät yksiselitteisinä ja loogisina päättelyketjuina (tässä tapauksessa esimerkiksi: poikkeuksellinen sää = tekninen ongelma = allasvuoto = vahingon korjaus), jotka harvoin jättävät tilaa epävarmuudelle tai vaihtoehtoisille tulkinnoille.

Kehyksen käsite auttaa hahmottamaan myös journalismille tyypillistä jatkuvuutta. Suosimalla tiettyjä tilannemäärittelyjä ja rajoituksia toimittajat kytkevät yksittäiset tapahtumat osaksi laajempaa jatkokertomusta ja julkista keskustelua. (Väliverron 2007, 51–53.) Fishmanin (1978, 531) mukaan medialogiikkaan kuuluva jatkokertomusten tarve, uutistyyön rutiinit ja yleisen kiinnostavuuden vaatimukset ovat omiaan synnyttämään kokonaisia uutisaaltoja (news wave). Uutisaaltoja syntyy, kun yksittäisiä tapahtumia aletaan koota yhtenäisen teeman alle. Teeman kautta syntyy jatkuvuus, jota kestävä uutistapahtuma vaatii. (Emt., 537–542.) Uutisaalto-käsitteen rinnalla voi käyttää herkistymisen (sensitization) käsitettä. Käsitteellä on operoinut muun muassa Stanley Cohen (2002, 80), joka liitti sen osaksi teoriaansa moraalipaniikeista. Cohenin mukaan media osallistuu paniikkitunnelman luomiseen pitkälti samoin keinoin, joihin myös kehystämisen prosessi perustuu. Keinoja ovat muun muassa uutistapahtumien valikointi, metaforat, stereotypisointi, suurentelu, kutistaminen, tulevaisuuden ennusteet ja uhkaa ilmentävät sananvalinnat kuten *tuho* ja *katastrofi*. (Vrt. Entman 1991, 9.) Paniikin kasvaessa media herkistyy etsimään maailman moninaisuudesta myös muita samankaltaisia tapahtumia. Herkistymisen prosessi synnyttää priorisointivaikutuksia, jotka osaltaan herkistävät myös yleisön pitämään tiettyjä aiheita, tapahtumia ja yksityiskohtia toisia tärkeäimpinä. (Cohen 2002, 21–46, 66–76. Ks. myös Kepplinger & Habermeyer 1995, 373, 389.) Esimerkiksi Talvivaaran allasvuodot saivat median syyntäänään aiempaa innokkaammin myös muiden kaivosten potentiaalisia ongelmakohtia. Herkistymisen seurauksena uutiskynnys madaltui, mikä voimisti onnettomuuden aiheuttamaa uutisaaltoa entisestään. Seuraavaksi käsittelemme tarkemmin, miten kehyksiä on tarkasteltu ja analysoitu tässä artikkelissa.

Aineisto ja lähestymistapa

Suomalaista kaivoskirjoittelua artikkelissa edustavat Pohjois-Suomessa toimiviin Kevitsaan ja Talvivaaraan liittyvät tekstit. Kaivoshankkeita on pidetty julkisuudessa erittäin merkittävinä aluekehityksen vetureina. 2000-luvun kaivosbuuria vauhdittivat niin mineraalien voimakas hinnan nousu kuin kaivoslain muutos, joka astui voimaan vuonna 2011. Laki muotoiltiin aiempaa tiukemmaksi, minkä vuoksi kaivosyhtiölle tuli kiire päästä aiemman, vuonna 1965 säädetyn lain piiriin. (Kröger 2014.) Suurimmat tunnetut mineraaliesiintymät sijaitsivat Pohjois- ja Itä-Suomessa eli alueilla, jotka ovat kärsineet pitkään voimakkaasta poismuutosta. Mediassa kaivostoiminta nimettiin kansantalouden uudeksi tukijalaksi, ja sitä verrattiin yleisesti esimerkiksi Nokian menestykseen. Kaivoshankkeisiin ladattiin etenkin muuttotappioalueilla valtavia odotuksia. Tämän vuoksi kaivoshankkeet ovat olleet viime vuosina suomalaisen ympäristöuutisoinnin keskiössä.

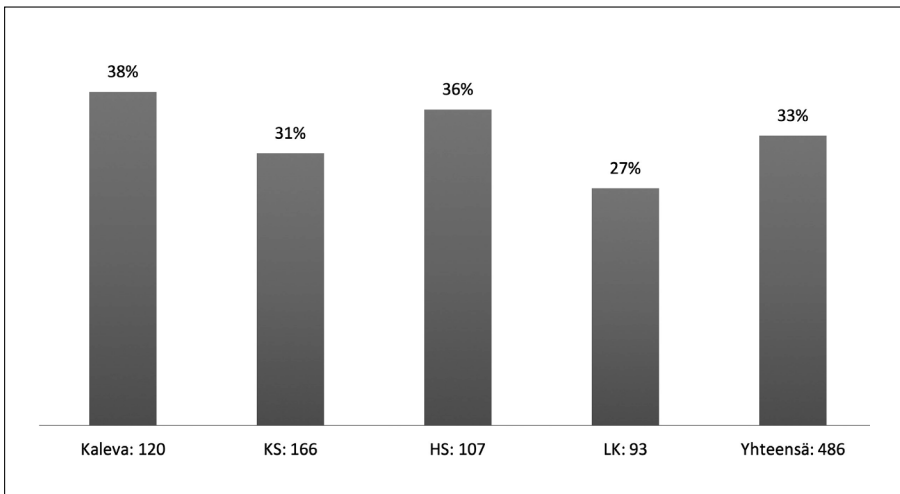
Tämän artikkelin analyysi perustuu kaivoskirjoittelun konstruktivistiseen tulkintaan, jonka lähtökohtana on, että kaivosteollisuudella on myös kulttuurinen puolensa. Se kiteytyy niissä julkisissa määritelmissä ja merkityksissä, joita toimialalle annetaan. Artikkelissa kuvataan niitä käytäntöjä ja rakenteita, joiden kautta kaivostoiminnan julkisia merkityksiä on tuotettu. Tämän lisäksi tekstissä arvioidaan, millaisia seurauksia kaivosteollisuudesta muotoilluilla määritelmillä on saattanut olla. Määrittelytapojen ohella olennainen osa kaivoskirjoittelun kokonaisuutta ovat tietysti ne toimijat, jotka näitä määrittelytapoja luovat ja uusintavat. Siten artikkelissa tarkastellaan myös sitä, mitkä toimijaryhmät ovat keskeisimpiä määrittelijöitä onnettomuuden kehityksessä ja miten onnettomuuden kehys eroaa toimijoidensa osalta muusta aineistosta. Eri toimijaryhmien määrittelyosuuksia selvitettäessä menetelmänä käytetään toimija-analyysia.¹ Analyysin perustana on ajatus journalistisesta esityksestä julkisuustilana, jossa eri toimijat kilpailevat oikeudesta luoda toinen toistaan paikkansapitävämpiä kuvauksia ja tulkintoja sosiaalisesta todellisuudesta. Median tarjoama kilpailun ja politiikan areena tarjoaa puitteet paitsi kamppailulle siitä, kenen määritelmästä tulee yleisesti hyväksytty, myös siitä, ketkä asemoituvat päteviksi asiantuntijoiksi ja siten luotettavien tiedon tarjoajiksi. (Väliverronen 1996, 89.)

Artikkelissa nojaututaan erityisesti kehysanalyysin konstruktivistiseen ja kriittiseen paradigmaan. Siinä missä konstruktivistinen paradigma painottaa journalistista työtä ja arvioi työn tuloksena syntyviä tulkintapaketteja, kriittinen paradigma kiinnittää huomionsa kehystämistä ohjaaviin ideologioihin ja kehysten uusintamiin valtarakenteisiin. (D'angelo 2002, 873–878; Horsti 2005, 62.) Pyrimme tekemään näkyväksi niitä retorisia keinoja, joilla erilaisia väitteitä on tehty uskottaviksi, sekä tarkastelemaan, mitkä toimijat ovat saaneet mediajulkisuudessa dominoivan aseman määritellä todellisuutta ja mitkä tahot taas ovat jääneet sivullisiksi.

Tutkittavina lehtinä ovat paitsi kaivosmaakunnissa toimivat Lapin Kansa ja Kainuun Sanomat, myös maantieteellisesti kauempana vaikuttavat Kaleva ja Helsingin Sanomat. Kustakin lehdestä on poimittu kaikki vuonna 2012 julkaistut kirjoitukset, joissa mainitaan nimeltä joko Talvivaaran tai Kevitsan kaivos. Tällaisia tekstejä on yhteensä

1490. Niistä hiukan alle puolet (724) kytkeytyy sisältönsä puolesta kaivostoiminnan ympäristövaikutuksiin. Vuotta 2012 voidaan perustellusti pitää suomalaisen kaivosuutisoiminnan supervuotena. Ajanjakson sisälle mahtuvat muun muassa Kevitsan kaivoksen avaaminen ja laajennushanke, Talvivaaran uraaniluvan käsittely, kaivostyöntekijän kuolemantapaus, yva-menettelystä aloitettu rikostutkinta ja suomalaista kaivoshistoriaa järjestyttäneet ympäristöongelmat. Selvästi eniten kirjoittelun volyyymiin vaikuttivat Talvivaaran marraskuiset jätevesivuodot. Kuviossa 1 on esitetty Talvivaaran jätevesivuotojen havaitsemisen ja jälkihoidon aikana kussakin lehdessä julkaistujen Talvivaaraan tai Kevitsaan liittyvien juttujen määrä. Lehtikirjoittelu lisääntyi voimakkaasti marraskuun viidentenä päivänä, jolloin julkaistiin ensimmäiset jutut kipsisakkaaltaan vuodosta. Kirjoittelu hiipui marraskuun loppuun mennessä, jolloin metallitehtaan seisokki oli päättynyt ja onnettomuuden välittömät syyt alkoivat olla selvillä.

Kuvio 1. Aikavälillä 5.–30.11.2012 julkaistujen tekstien lukumäärä ja suhteellinen osuus koko vuoden aineistosta.

Kaikkiaan 1490 jutun perusaineistosta on tunnistettu ne kirjoitukset, jotka nojautuvat onnettomuusnarratiiviin ja tuottavat siten onnettomuuden kehystä. Kehys yltäältä rakentaa tapausten ympärille muotoutuvaa kertomusta, toisaalta se asettuu tämän journalistisella kentällä tuotetun kertomuksen osaksi (ks. Horsti 2005, 119–120). On tärkeää huomata, että mediaesitykset eivät useinkaan rakennu vain yhden kehyksen varaan; esityksissä risteilee lähes aina useita, keskenään kilpailevia kehyksiä. Analyysin lähtöoletuksena on ollut, että kussakin tekstissä on kuitenkin ensisijainen, hallitseva kehys, joka muodostaa merkityksen tuottamisen ylätasoa. Vaikka koko jutun sisältö ei tuekaan ensisijaista kehystä, keskeisimmän kehyksen voi silti hahmottaa esityksestä. Keskeisin primaari kehys tuottaa sekundaarisia kehyksiä voimakkaampia representaatioita, jotka muodostavan esityksen ensisijaisen luennan. Kehyksen kes-

keisyys on tässä tapauksessa tunnistettu kiinnittämällä huomiota esimerkiksi otsikointiin, esittämisyjärjestykseen, eri tulkintojen ja toimijoiden saamaan tilaan sekä kertojan diskurssiin paikantuviin, päättelyä ja syitä ilmentäviin sidesanoihin.

Artikkelissa kehystämisen havainnollistamiseen käytetään lähinnä otsikoita, sillä tekstin ensisijaiset näkökulmat voi useimmiten hahmottaa jo pelkän otsikon perusteella. Journalismin perusohjeiden mukaan otsikossa tulisi tiivistyä mediaesityksen keskeisin sisältö. Uutisten vaikutusten kannalta otsikko on keskeinen elementti, sillä se tiivistää aiheen tulkintapaketiksi niillekin vastaanottajille, jotka eivät lue koko tekstiä. (Löytömäki 1998, 215.) Bell (1991) on kutsunut otsikkoa linssiksi, jonka läpi tekstiä tarkastellaan. Näin jo pelkästään otsikon voi katsoa muodostavan voimakkaan tulkintakehyksen. Artikkelissa kiinnitetään huomiota onnettomuuden kehykseen luokiteltujen tekstien otsikkojen sävyyn ja arvioidaan, miten hyvin juttujen otsikot vastaavat onnettomuusnarratiivista kumpuavaa pääviestiä. Otsikot jaotellaan kaivosalan toimijoiden kannalta myönteisiin, kielteisiin ja neutraaleihin eli tasapuolisiin.

Ympäristötoimittajat aikataulujen ja esitystaparutiinien armoilla

Ennen analyysin tulosten esittelyä käsittelemme vielä onnettomuusnarratiivin juuria ja erityispiirteitä, joita voi hahmottaa tarkastelemalla ympäristökirjoittelun historiallisia kehitysvaiheita ja uutisjournalismin yleisiä rutiineja ja rituaaleja. Onnettomuusnarratiivin hallitsevuuden voi yhdistää yleiseen havaintoon journalismin tapahtumakeskeisyydestä. Medialla on taipumusta reagoida voimakkaasti onnettomuuksiin. Ympäristöön liittyviä uutisia syntyy erityisen runsaasti silloin, kun esimerkiksi sakka-allas tai öljysäiliö alkaa vuotaa tai kemiantehtaassa räjähtää. Onnettomuusnarratiivin on katsottu määrittäneen ympäristöjournalismin kehitystä erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla. 1980-luvun kuumia ympäristöaiheita yhdysvaltalaisessa journalismissa olivat muun muassa Intian Bhopalin hyönteismyrkkytehtaan onnettomuus vuonna 1984, Exxon Valdezin öljyonnettomuus Alaskassa 1989 sekä Love Canalin asumalähiön evakuointi myrkyllisten aineiden kaatopaikalta kulkeutuneiden dioksiinipäästöjen takia vuonna 1980. Media keskittyi tapahtumista uutisoidessaan ympäristökatastrofien seurauksiin eikä tarkastellut juurikaan onnettomuuksiin johtaneita syitä. Siten onnettomuuksien taustalla vaikuttaneet laajat kehityskulut jäivät pimentoon. (Friedman 2004, 175, 181.) Ympäristökatastrofeista syytettiin yksittäisiä yrityksiä ja tehtaanjohtajia, ei poliittista kulttuuria ja vallitsevaa elämäntapaa (Hannigan 1995, 85).

Cottle (1993, 122) löytää onnettomuuskeskeisyyden korostumiselle arkisen selityksen: modernin uutisen ideaali pakottaa toimittajat pysymään yhdessä, helpoimmin hahmotettavassa näkökulmassa. Laajat taustoitukset ja epäviralliset äänet jäävät siten uutisen rakentaman todellisuuden ulkopuolelle. Dunwoodyn ja Griffinin (1993, 47) mukaan tapahtumakeskeisyyteen on ajanut myös tiedonvälityksen iäisyysviittaus, kiire. Aikataulun aiheuttamat paineet rajaavat journalistista kehysvalikoimaa

kahdella tavalla. Ensinnäkin ne tarjoavat uutislähteille vapauden määritellä julkisuuteen päätyvät rajaukset. Toisekseen kiire ja deadlinet toimivat retorisenä resurssina, joihin toimittaja voi vedota saadessaan kritiikkiä aiheen yksipuolisesta käsittelystä.

Myös Smith (1992, 190) on etsinyt syitä ympäristöjournalismin kehittymättömyydelle paitsi toimittajista, myös modernin journalismin rakenteista. Kolmeen 1990-luvun taitteessa tapahtuneeseen ympäristöonnettomuuteen liittyvää journalismia tutkinut Smith on hahmottanut kolme eri tekijää, jotka ovat sementoineet ympäristöjournalismin vain onnettomuus- ja katastrofuuksien alagenreksi. *Ensinnäkin* toimittajilta on puuttunut taito käsitteellistää ympäristöongelmat miksikään muuksi kuin varastopalojen ja raiteilta suistumisten kaltaisiksi vahingoiksi. *Toisekseen* ympäristöaiheista kirjoittavilla toimittajilla ei ole ollut riittävää rakenteellista vapautta, jotta perinteiset uutisjournalismin tarinamuotit olisi voitu ylittää. *Kolmanneksi* toimittajat eivät ole onnistuneet löytämään juttuihinsa sopivia tieteellisiä asiantuntijoita, jotka olisivat osanneet tai halunneet kyseenalaistaa ympäristöuutisointiin vakiintuneet käsitykset. Rakenteellisiin rajoituksiin ovat kiinnittäneet huomiota myös Wilkins ja Patterson (1990, 19). Heidän mukaansa journalismiin pesiytynyt esimerkitapausten vaatimus on tehnyt hitaasti kehittyvien ympäristöongelmien käsittelystä lähes mahdotonta. Median pyrkimys ajankohtaisuuteen on lisäksi pakottanut toimittajat esittämään myös kasvihuoneilmiön ja haposateiden kaltaiset pitkälliset prosessit uusina, vastikään kehittyneinä ilmiöinä. Tämä puolestaan on häivyttänyt ongelmien kausaalisen ulottuvuuden, minkä vuoksi yleisön on ollut vaikea reagoida tilanteeseen esimerkiksi omalla käyttäytymisellään ja äänestyspäätöksillään.

Kriittisesti 1970- ja 1980-luvun ympäristöuutisointiin suhtautunut Friedman (2004, 183–185) on löytänyt myöhempien vuosikymmenien kirjoittelusta joitakin myönteisiäkin piirteitä. Hänen mukaansa 1980-luvulla erikoistumisensa aloittaneet ympäristötoimittajat alkoivat seuraavan vuosikymmenen alussa päästä viimein tehtäviensä tasalle. Friedmanin mukaan asiaan vaikuttivat erityisesti internetin yleistyminen ja ympäristöjournalismin kehittämiseksi perustetut järjestöt kuten yhdysvaltalainen SEJ (Society of Environmental Journalists). Kehityksen myötä tapahtuma- ja onnettomuusvetoisesta uutisoinnista siirryttiin ympäristön tilaa ja kestävyyskäsittelevään journalismiin. Friedmania varauksellisempi näkemys 1990-luvun kehityksestä on muun muassa Hanniganilla (1995, 84). Vaikka ympäristöjournalismi myös hänen mukaansa monipuolistui vuosikymmenen aikana, journalismin sisällöt saattoi yhä jaotella kolmeen eri luokkaan. Onnettomuusnarratiivin rinnalle tulivat niin ikään tapahtumakeskeiset saavutus- ja päätöksentekodiskurssit. Saavutusdiskurssissa julkisuuteen nousivat kansainvälisten ilmastopöytäkirjojen kaltaiset merkkipäätökset. Päätöksentekodiskurssissa esiteltiin puolestaan kansallisia strategioita ja poliittisia linjauksia, joiden tavoitteena oli ympäristön tilan kohentaminen. (Emt.)

Myös suomalaisesta ympäristöjournalismista tehdyt havainnot tukevat edellä esitettyä (ks. esim. Suhonen 1994; Lyytimäki & Palosaari 2004). Kirjoittelun määrän tärkeimpiä muuttujia ovat olleet paitsi ympäristökokoukset, myös dramaattiset tapahtumat kuten suojelukonfliktit ja ympäristöonnettomuudet. Poikkeukselliset

tapahtumat eivät kuitenkaan ole nostaneet ympäristökirjoittelun määrää pitkällä aikavälillä. Monivaiheisista, hitaasti etenevistä kehityskuluista rakentuvat ympäristöongelmat eivät ole sopineet yksiselitteisyyden ideaaliin nojaaviin uutisteksteihin. (Suhonen 1994, 87–88.) Samaan aikaan ympäristöpolitiikan painopiste on siirtynyt kansallisista ja alueellisista kysymyksistä laaja-alaisiin, globaaleihin ongelmiin, jotka eivät useinkaan täytä median omaksumia uutiskriteereitä. Lisäksi ympäristö on kietoutunut viime aikoina entistä voimakkaammin taloudellisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin, mikä on muuttanut myös ympäristöliikkeen luonnetta. Ympäristöhuoli on jäänyt esimerkiksi eläinsuojeluun ja kulutuskritiikkiin keskittyvän yhteiskunnallisen protestoinnin taustatekijäksi. (Lyytimäki & Palosaari 2004, 28.)

Myös Kantolan (1996) havainnot tukevat ajatusta siitä, ettei ympäristöjournalismi useinkaan edistä muiden kuin lyhytjälteisten ratkaisujen toteuttamista. Kantolan mukaan ympäristöaiheita käytetään journalismissa paradoksaalisesti lähinnä vallitsevan elämäntavan vahvistamiseen. Uhat ja katastrofit kelpaavat uutisaiheiksi taisteltaessa lukijoista ja klikkauksista. Kun tarina tulee siihen pisteeseen, jossa itse pitäisi ryhtyä toimiin, uhka vedetään takaisin. (Emt., 157–176.) Myös median riippuvuus asiantuntijoista edesauttaa ympäristöongelmien abstraktoitumista: kun ongelmien määrittely ja hallinta jää asiantuntijoiden, poliitikkojen ja virkamiesten tehtäväksi, ympäristöön liittyvät uhat etäännyvät ihmisten arjesta ja toiminnasta (Väliverronen 1996, 206). Samankaltaisia huomioita on tehnyt myös Suhonen (1994). Hänen mukaansa julkinen puhe saastumisesta paikantaa ympäristöuhkat siten, että vain pieni osa ihmisistä kokee niiden koskevan omaa asuinympäristöään. Tämänkaltainen kontekstualisointi ruokkii yleisön valikoivia käsityksiä ympäristöongelmien laajuudesta. (Emt., 129–130.) Seuraavaksi tarkastelemme paitsi onnettomuuden kehyksen rakentumista ja esiintymistä, myös ympäristöjournalismin tuottamisen käytäntöjä.

Poikkeuksia ja yllätyksiä pohjoisen kaivoksilla

Luokittelimme onnettomuuden kehykseen kaikkiaan 79 tekstiä, mikä vastaa noin viittä prosenttia koko aineistosta ja noin yhtätoista prosenttia niistä teksteistä, joissa kaivos-toimintaa tarkastellaan ympäristönäkökulmasta. Kehykseen luokitellut tekstit kertovat kolmesta Talvivaaran kaivoksella tapahtuneesta *poikkeustilanteesta*. Niissä käsitellään maaliskuussa tapahtuneita, vähäisiksi määriteltyjä jätevesivuotoja, huhtikuussa havaittuja lintukuolemia sekä marraskuun mittavia allasvuotoja. Näiden lisäksi muutamassa alkuvuonna julkaistussa tekstissä viitataan kaivoksen aiempiin sulfaattipäästöihin. Luokittelimme kehykseen niin ikään muutamia Kevitsaa käsitteleviä tekstejä, joissa kerrotaan muun muassa kaivosalueella tapahtuneesta, vaarattomana pidetystä, öljyvuodosta. Leimallista kehykseen valikoituneiden tekstien kielenkäytölle on aktiiviteijöiden puuttuminen. Kielteisiä asioita käsiteltäessä vastuulliset jäävät yleensä eksplikoimatta. Passiivin käyttö, toiminnallista agenttia vaativien verbien välttäminen ja nominalisaatio hämärtävät lukijan käsitystä aktiivisesta, toiminnallisesta tapahtumasta ja vaikeuttavat tapahtumien ja syy- ja seuraussuhteiden hahmottamista. Pas-

siivi nostaa keskiöön toiminnan subjektin sijaan toiminnan kohteen. Passiivilauseilla tapahtumat voidaan saada näyttämään luonnonlainomaisilta. Tällöin ihmiset eivät määriy niiden aiheuttajiksi vaan pikemminkin niiden uhreiksi. (Tiittula 1989.)

Talvivaarasta pääsi metallipitoisia vesiä (Kaleva 21.3.2012.)

Useimmiten inhimilliset piirteet on karsittu esityksistä kokonaan pois. Onnettomuuksia aiheuttavat kivet, kaivinkoneet ja kurottajan piikit. Korjaustoimet sen sijaan esitetään poikkeuksetta aktiivissa. Silloin asialla ovat sadat *omat miehet*, jotka *paikskivat töitä ympärivuorokautisesti ja onnistuvat* siten *rajaamaan* niin öljy- kuin jätevesivuodot *kaivosalueelle*. Tekijyyden piilottamisen on havaittu olevan yleistä laajemmasakin yritysviestinnän kontekstissa. Taloustekstien toimijuutta tutkineen Pirjo Karvosen (1996, 155) mukaan toimijat ilmaantuvat lauseisiin lähinnä vain silloin, kun heillä on mahdollisuus kerätä irtopisteitä. Myös pörssitiedottamista tutkinut Jarvanne (2007, 63) ja globalisaatioaiheisia pääkirjoituksia kartoittanut Koskinen (2008, 39) ovat panneet merkille, että myönteisiä asioita käsiteltäessä toimijan positio annetaan usein yrityksille tai teollisuuden aloille. Kun puhe on työpaikkojen luomisesta tai tuotannon laajentamisesta, asialla ovat yritykset johtajineen. Kun tehtaita lakkautetaan tai jättevettä vuotaa ympäristöön, syyllisinä näyttäytyvät globalisaatio, Kiina-ilmiö tai ympäristölupamenettely.

Valtaosa onnettomuuden kehykseen valikoituneista teksteistä esittelee Talvivaaran allasvuotojen jälkeisiä vahingontorjuntatoimia. Korjaustoista kertovat paitsi kaivoksen puhemiehet, myös Kainuun ely-keskuksen edustajat. Niin toiminnanharjoittajan kuin valvojan aktiivisuuden ansiosta tilanteen katsotaan olevan hallinnassa, minkä vuoksi esimerkiksi Talvivaaran päätös pysäyttää metallitehtaansa tuotanto näyttäytyy vapaaehtoisena varmistustoimena. Samalla tavalla kevään lintukuolemien jälkeiset toimet määritellään jutuissa vapaaehtoisiksi ja ylimääräisiksi. Ylimääräiset allaskierrokset ja lintujen karkotustoimiksi esitellyt käsien taputtelu ja huutelu ilmentävät teksteissä vapaaehtoista vastuunottoa, sillä lintujen kohtaloksi koituneiden liuotusaltaiden katsotaan olevan luvallisia. Koska lintukuolemat määritellään onnettomuudeksi, väärin-tekijöiksi tapauksessa leimautuvat lähinnä lintujen löytäjät: lintuhoista kertovissa uutisissa korostuvatkin kaivosyhtiön vaatimukset alueella luvatta liikkuneiden henkilöiden vastuuseen saattamiseksi. Muutamissa lintukuolemista kertovissa jutuissa puheenvuoro annetaan myös lintuharrastajille, jotka paheksuvat muun muassa sitä, että lintujen ulottuvilla ylipäättään on sellaisia vesialueita, joihin ne eivät voi laskeutua. Tällaiset kannanotot eivät tietystikään tue onnettomuusnarratiiviin nojautuvaa pääviestiä. Esimerkiksi harvalukuisuutensa ja sijaintinsa takia ne eivät kuitenkaan käännä kokonaistulkintaa. Hallitsevaa tulkintaa kyseenalaistavat lausunnot ovat tyyppillisesti juttujen loppukappaleissa.

Lintukuolemista uutisoidessa käytetään sanoja *poikkeuksellinen* ja *yllättävä*, jotka kuvastavat hyvin koko onnettomuuden kehyksen pääviestiä. Kehyksessä Talvivaaran katsotaan olevan kerta toisensa jälkeen yllättävien ja täysin poikkeuksellisten sattumusten uhri. Vaaroja aiheuttavat tilanteet määritellään siten kaivosyhtiöstä riippu-

mattomiksi tapahtumasarjoiksi. Ongelmia aiheuttavat milloin ilmastolliset olosuhteet, milloin toimimaton tekniikka. Toisinaan selitykset yhdistyvät. Tällöin yllätyksenä tulevien teknisten ongelmien katsotaan johtuvan esimerkiksi sateista ja ukkosmyrskyistä.

Sateet lisäävät kaivosriskejä (Kaleva 25.10.2012.)

Sataako kaivoksilla yhä lisää? (KS 2.12.2012.)

Lipeä yllätti Talvivaaran (LK 24.2.2012.)

Teollisuustoimijoiden suosima yllätysretoriikka omaksutaan myös Kevitsassa. Helsingin Sanomien kerrottua, ettei yhtiö pysy luparajoissaan, kaivoksen puhemiehet vetoavat *arvioitua suurempiin* vesimääriin. Vesitaseen kasvun katsotaan johtuvan sulamisveden ennakoitua suuremmasta määrästä. Näin ollen Kevitsa määrittelee itsensä lumisen talven uhriksi. Sulamisvedet kelpaavat selitykseksi tuleviin lupaylityksiin, vaikka kyse on pohjimmiltaan Kevitsan omien arviointien ja varautumisen puutteellisuudesta.

Yllätys-sanaa käytetään tosin runsaasti myös onnettomuuden kehysten ulkopuolelle jääneissä teksteissä. Sanan käyttötarkoitus vaihtelee sen mukaan, kenen suusta se kuullaan. Esimerkiksi Talvivaaran edustajille lähes kaikki kielteiset tapahtumat tulevat yllätyksenä, kun taas lähialueiden asukkaita ja kaivoskriitikoita ei yllätä enää mikään. Vuoden aikana kaivosyhtiö ehtii yllättyä muun muassa sulfaattipäästöjen suuruudesta, rikkivetyvuodoista ja kaivosalueella tapahtuneista lintukuolemista. Yllätyksiä kokevat myös viranomaiset, tutkijat ja poliittiset päättäjät. Etenkin kaivosyhtiön edustajien retoriikassa yllätys-sanat näyttävät olevan osa vastuun väistelyn strategiaa: yllätyksiä tulee, vaikka kaivoksella toimitaan asianmukaisesti. Talvivaaran kaivoksen vastustajille yllätyksettömyyden toistelu näyttää puolestaan olevan keino osoittaa, että kaivokselta voi odottaa mitä tahansa. Rikkivetypilvet, metallipäästöt, lintuuhot ja turvallisuuspuutteet ovat täysin odotettuja – onhan kyseessä yhtiö, jonka toimintaa leimaavat salailu, välinpitämättömyys ja ammattitaidon puute. Yllätyksettömyyden retoriikkaan sisältyy lisäksi eräänlainen odotuksen struktuuri, sillä yllättävän vastakohtia ovat myös tavanomainen ja toisteinen. Retorisessa strategiassa annetaan siten ymmärtää, että vakavat ongelmat jatkuvat niin kauan kuin kaivos on toiminnassa.

Kaivosyhtiön yllätys selitykset hyväksytään laajasti tutkimuksen sanomalehdissä. Yllätysten runsasta määrää ei juuri kritisoida edes pääkirjoituksissa. Esimerkiksi työntekijän kuoleman aiheuttaneen rikkivetypilven katsotaan tulleen yllättäen, vaikka samoissakin jutuissa kerrotaan moneen kertaan esimerkiksi kaasumittareiden hälytyksistä ja työntekijöiden raportoimista 300 milligramman rikkivetypitoisuuksista. Niin Talvivaaran tapauksessa kuin saastumisonnettomuuksissa yleensäkin yllätysten syiden kerrotaan usein olleen teknisiä (ks. Ylönen 2011). Vahinkoja pääsee syntymään, kun puhdistustekniikka toimii huonosti, muovikalvo rikkoutuu tai purkuputki alkaa vuotaa. Myös työntekijän kuolemantapauksen keskeiseksi syyksi määritetty pakollisen kaasumittarin käyttämättömyys.

Yksityiskohtaiset selitykset esimerkiksi kalvojen saumauksesta ja veden kovertavasta voimasta luonnollistavat teknistä näkökulmaa marginalisoiden ihmistoimijoiden

osuuden tapahtumiin. Näin ollen jätevesivuodon syyksi määritetty suojamuovin ratkeaminen, ei esimerkiksi lainsäädäntö, joka mahdollisti ohutpohjaisen altaan rakentamisen. Samasta syystä ongelmien ennaltaehkäisyssä luotetaan yksinomaan teknisiin ratkaisuihin. Koska ihmistoimijoiden osuutta onnettomuuksiin ei tunnisteta, myöskään ratkaisuja ei haeta toimintakulttuurin muutoksesta vaan teknisistä laitteista.

Suojamuovin ratkeamisen syyksi hyväksytään puolestaan kovien sateiden aiheuttama vedenpaljous. Poikkeuksellisen suuret sateet määritellään näin ollen luonnonolosuhteiksi, jotka eivät luo erityisiä tarpeita varautumiseen. Osana onnettomuuden hallinnan retoriikkaa on vahinkojen suhteuttaminen. Esimerkiksi allasvuotojen metallipäästöjä verrataan muun muassa Suomen vesillä tapahtuneisiin öljyvahinkoihin ja 1960-luvun selluteollisuuden päästöihin. Jälkimmäisiä pidetään yksiselitteisesti Talvivaaran päästöjä vakavampina. Päästöjen vaikutuksia arvioidaan myös ilmauksilla *vähäinen, vaaraton ja ei juuri merkityksellinen*.

Onnettomuuden kehystä tuottava onnettomuusnarratiivi nostaa keskiöön vahingonkorjaustoimet ja rajaa syiden ja seurausten määrittelyn kontekstin onnettomuusyhteisöön ja onnettomuuteen itseensä. Tällöin esimerkiksi allasvuodot näyttäytyvät yksittäisinä, selvästi rajautuvina teknisinä ongelmina. Tapahtumia ei kytketä laajempiin yhteyksiin, eikä syitä ongelmille haeta esimerkiksi valvonnan voimavaroja ja käytäntöjä määrittävästä poliittisesta kulttuurista. Ainutlaatuisuuden ajatus ei luo painetta toiminnallisen saati poliittisen kulttuurin muutokselle, joten onnettomuusnarratiivissa korostuvat paikalliset, lyhytjänteiset ratkaisuehdotukset. Koska Talvivaaran allasvuotojen katsotaan johtuvan kovista sateista ja sulamisvesistä aiheutuneesta vedenpaljoudesta, ratkaisuna pidetään vesien hallintaa helpottavan metallitehtaan käynnistämistä, mikä tukee myös kaivosyhtiön tavoitteita.

Neutraalit otsikot hämärtävät yhtiön vastuuta

Valtaosa onnettomuuden kehukseen luokitelluista teksteistä sisältää neutraalin otsikon. Neutraaliksi on arvioitu kaikkiaan 39 otsikkoa. Otsikon neutraalius onkin onnettomuusnarratiivin ominaispiirre. Toisaalta on huomioitava, että periaatteessa kaikkien poikkeustilanteista kertovien otsikoiden voi katsoa olevan kaivosyhtiöiden kannalta kielteisiä. Esimerkiksi jätevesivuodot ovat vaikeuttaneet Talvivaaran perustoimintaa, ja lintukuolemien paljastuminen on tuonut sille kosolti kielteistä julkisuutta. Kaikki tämänkaltaisiin tapauksiin viittaavat otsikot nostavat siten julkisuuteen myös itse onnettomuuden – olipa otsikkojen eksplisiittinen näkökulma millainen tahansa. Näin ollen otsikot onkin jaoteltu sävyluokkiin sen mukaan, millaiseksi ne määrittelevät kaivosyhtiöiden oman roolin tapahtumien kehittämisessä. Siten sellaiset otsikot, joissa onnettomuuksien katsotaan johtuvan yhtiöistä riippumattomista tekijöistä, on luokiteltu neutraalit-luokkaan. Ne otsikot, joissa tunnistetaan kaivosyhtiöiden oma panos kriisien eskaloitumiseen, on arvioitu puolestaan kielteisiksi. Myönteiseksi on luokiteltu taas sellaiset otsikot, joissa on kerrottu yhtiöiden toimista vahinkojen torjumiseksi. Otsikkoja luokiteltaessa on pidettävä mielessä, että otsikoinnissa käytettävät

sisällölliset ja kielelliset ratkaisut tehdään aina lehden typografian määrittelemissä rajoissa. Otsikointi onkin pohjimmiltaan kompromissien tekemistä. Toisekseen on tärkeää huomata, ettei myönteiseksi tai kielteiseksi tulkittu otsikointi ole välttämättä seurausta toimittajien tietoisista pyrkimyksistä vähentää tai lisätä toiminnanharjoittajan vastuuta. Tiedostamattomillakin valinnoilla on kuitenkin seurauksensa. Ne vaikuttavat muiden ohella käsityksiin ongelmien vakavuudesta, syistä ja seurauksista.

Myönteisiä otsikoita kehyksessä on vain kolme. Niissä kerrotaan Talvivaaran ylimääräiseksi kuvatuista toimista uusien lintukuolemien estämiseksi, kaivosyhtiön elykeskukselta saamasta juoksutusluvasta sekä *turvapadon* valmistumisesta.

Pato lisää vesivarastotilaa (KS 13.11.2012.)

Neutraaleissa otsikoissa kerrotaan kaivosyhtiöitä pitkin vuotta koetelleista yllätyksistä, jätevesivuotojen torjuntatöistä ja lintukuolemien tutkinnasta. Vaikka linnut kuolivatkin Talvivaaran altaaseen, tapaukseen liittyvissä otsikoissa toimijana on useimmiten jokin muu taho kuin kaivosyhtiö. Silloin kun toimijana on Talvivaara itse, otsikoissa viitataan linnut löytäneisiin henkilöihin. Kun huomio kiinnittyy alueella luvatta liikkuneisiin henkilöihin, kaivosyhtiön oma vastuu tapauksessa vähenee.

Talvivaara tarkentaa tietoa alueella liikkuneista (KS 4.5.2012.)

Evira tutkii kuolleet linnut vapun jälkeä (Kaleva 1.5.2012.)

Lintukuolemat selvitetään (Kaleva 29.4.2012.)

Jätevesivuodoista kertovissa otsikoissa korostetaan etenkin Talvivaaran tekemien vahingontorjuntatöiden määrää. Otsikoissa kerrotaan myös työssä saavutetuista merkkipaaluista. Sellaisiksi määrittyvät esimerkiksi vuotokohtaan löytyminen, vuodon pysäyttäminen ja hätäpadon valmistuminen. Talvivaaran aktiivisuuteen ja tahtotilaan vahinkojen välttämässä viittaavat muun muassa seuraavat otsikot:

Metallitehdas halutaan kiireesti käyntiin (LK 14.11.2012.)

Talvivaaran vuotoa tukitaan yötä päivää (Kaleva 11.11.2012.)

Sukellusrobotti tutki sakka-altaan vuotokohtia (KS 7.11.2012.)

Kielteiseksi on arvioitu puolestaan 37 otsikkoa. Kielteisissä otsikoissa viitataan esimerkiksi ympäristöonnettomuuksien toisteisuuteen, vahingontorjuntatöiden tuloksettomuuteen ja jätevesivuotojen vakavuuteen. Tilanteen jatkuvuudesta ja vakavuudesta viestivät muun muassa otsikkojen vahvikesanat *yhä* ja *jo*, jotka sisältävät myös toistuvuuden aspektiin perustuvan presupposition. Tällaiset edellyttämukset voivat perustua esimerkiksi tapahtuneisiin tosiasioihin tai tutkimustietoon, mutta ne voivat heijastella myös kirjoittajan normikäsitteitä (ks. Tiittula 1989).

Vuoto jo 6 000 rekallista (KS 7.11.2012.)

Sakka-altaan vuoto yhä 6 000 kuutiota tunnissa (KS 7.11.2012.)

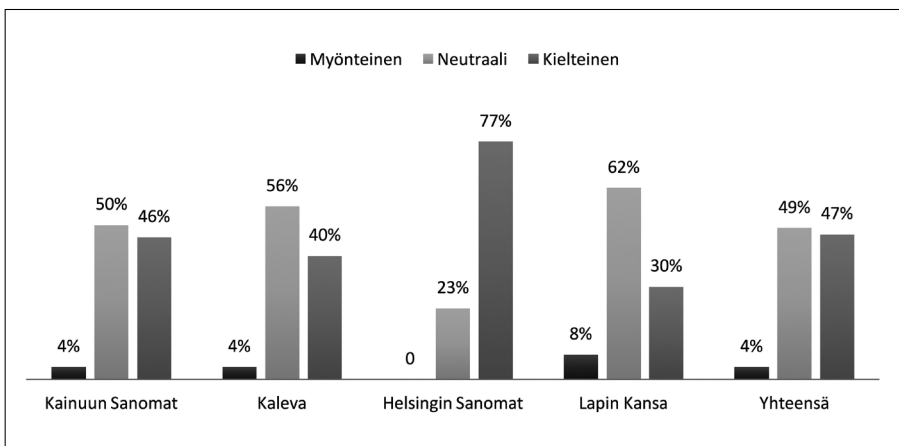
Kaivostoimijoiden suosima yllätysretoriikka saatetaan puolestaan kyseenalaiseksi kertomalla jo otsikkorivillä *alusta asti* jatkuneista ympäristöongelmista. Usein kielteisyys kumpuaa myös dramaattisista sananvalinnoista, joilla on paikkansa etenkin Helsingin Sanomien otsikoissa.

Talvivaaran linnut kuolivat myrkkyyhin (HS 23.5.2012.)

Tuhojoet vaativat vuosien hoitoa (HS 11.11.2012.)

Rautapäätä sinetöi kalojen kuolemat (HS 15.11.2012.)

Kuvio 2. Otsikkojen jakautuminen myönteisiin, kielteisiin ja neutraaleihin.

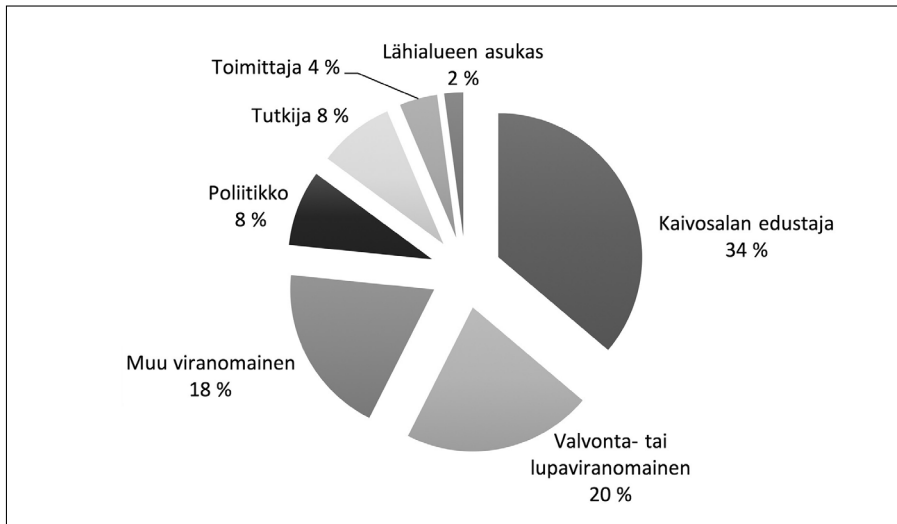
Kuviossa 2 on esitetty onnettomuuden kehykseen luokiteltujen juttujen otsikoiden jakautuminen myönteisiin, kielteisiin ja neutraaleihin. Prosenttiluku kertoo kuhunkin luokkaan valittujen otsikkojen osuuden kaikista niistä lehden julkaisemista jutuista, jotka on luokiteltu onnettomuuden kehykseen. Kaivosmaakuntien lehdissä ja Kalevassa otsikot ovat jakautuneet lähestulkoon samankaltaisesti. Kussakin lehdessä valtaosa otsikoista on ollut neutraaleja. Lehtien otsikot ovat siten useimmiten heijastelleet kehyksen keskeistä sisältöä. Selvästi kielteisimmän kehykseen valikoituneet jutut on otsikoitu Helsingin Sanomissa. Kriittisyyttä lehden otsikoihin ovat tuoneet jo aiemmin mainitut dramaattiset ilmaisut sekä taipumus kytkeä poikkeustilanteet jo otsikkotasolla Talvivaaran aiempiin ympäristöongelmiin. Otsikoiden jakautumiseen on vaikuttanut lisäksi se, että Helsingin Sanomat on seurannut hiukan muita lehtiä vähemmän allasvuodon paikkaustöitä. Juuri korjaustöiden yksityiskohtainen seuranta on tuottanut muihin lehtiin kosolti neutraaliksi arvioituja otsikkoja. Helsingin Sanomien jutuissa on käsitelty vahingontorjuntaoperaatioiden sijaan etenkin jätevesivuotojen seurauksia. Kielteisiin ympäristövaikutuksiin viittaavat paljastukset – perustuivatpa ne miten spekulatiivisiin arvioihin tahansa – ovat tuoneet kaivosyhtiölle negatiivista julkisuutta aivan toisella volyyymillä kuin vahingontorjuntatöiden etenemisestä tai etenemättömyydestä kertovat otsikot.

Onnettomuuden kehukseen on valikoitunut suhteellisesti enemmän STT:n kuin lehtien omien toimittajien tuottamia tekstejä. Edellä kuvatun kaltainen onnettomuuskehystäminen onkin luontevaa juuri STT:n kaltaiselle organisaatiolle, jonka toiminnan lähtökohtana on nopeus. Onnettomuus täyttää uutiskriteerit ja tarjoaa yleensä yksiselitteiset vastaukset useimpiin uutiskysymyksiin. Onnettomuus uutinen on siten helppo tehdä pelkkiin rutiineihin nojautuen. (Ks. Mörä 1999; Cottle 1993; Dunwoody & Griffin 1993.) Onnettomuusnarratiivin edellyttämä yksiselitteisyys perustuu usein tarkkaan, havaintoihin perustuvaan tilannekuvaan. Fyysisistä muutoksista kertovia kuvia uutisia ei useinkaan laajenneta kannanotoilla tai vaihtoehtoisilla näkökulmilla. Varmoina esitettyjen havaintojen rinnalla kulttuurisia yhteyksiä tavoittelevat pohdiskelut tuntuvat herkästi spekulatiivisilta. Kun onnettomuus uutisessa tullaan miksi-kysymyksen äärelle, vastaukseksi annetaan välitön syy: allas vuotaa, koska sen pohjassa on vedenpaineen aiheuttama reikä.

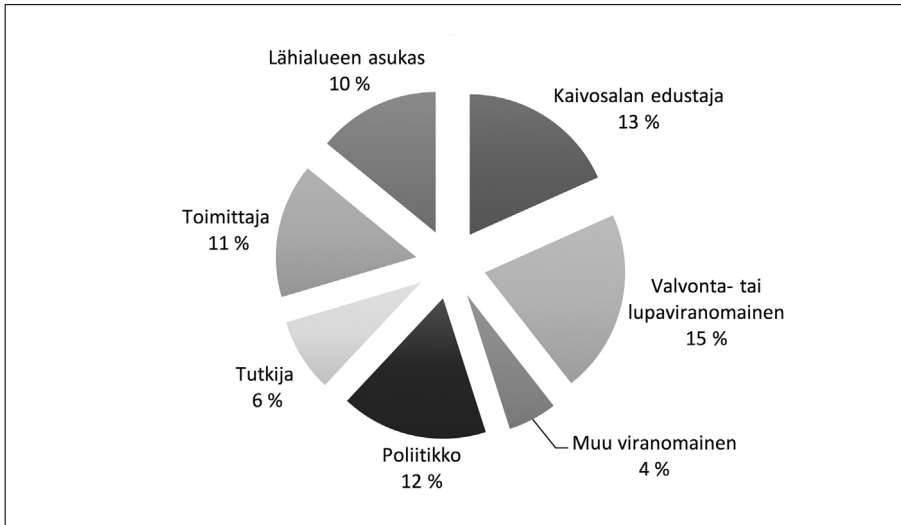
Virallisten lähteiden ylivaltaa

Onnettomuusnarratiivia historiallisesti tuottanut vaihtoehtoisten asiantuntijoiden puute näyttää leimaavan myös onnettomuuden kehystä. Kehyksessä määrittelyvalta on jakautunut monin paikoin eri tavalla kuin aineistossa keskimäärin (Kuviot 3, 4 ja 5).

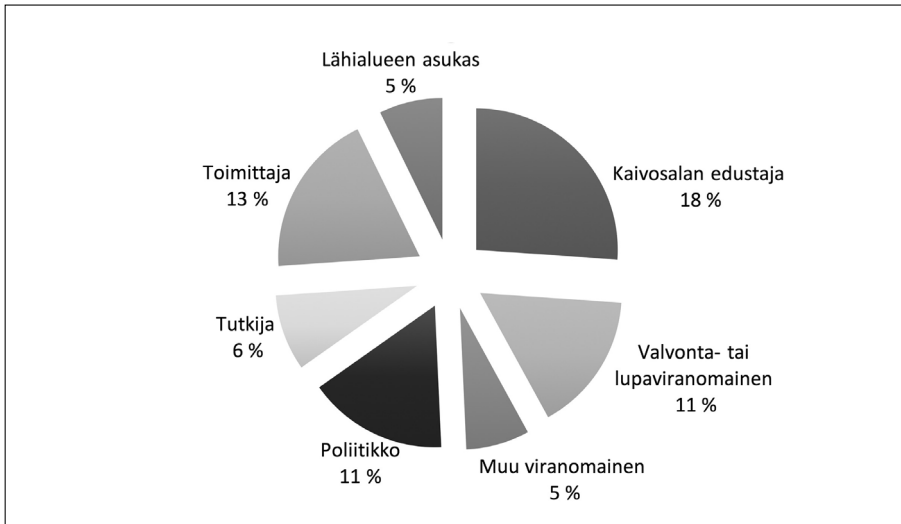
Kuvio 3. Onnettomuuden kehysten suurimmat määrittelijäryhmät ja ryhmien määrittelyosuus kehukseen luokitelluissa teksteissä (79).

Kuvio 4. Ryhmien määrittelyosuus ympäristöön liittyvissä teksteissä (724).

Kuvio 5. Ryhmien määrittelyosuus koko aineistossa (1490).

Lähdevalikoimaa ovat hallinneet niin sanotut viralliset tahot, kuten julkishallinnon organisaatioiden, teollisuuden, politiikan ja tieteen edustajat, kun taas kansalaisyhteiskunnan ääni on jäänyt marginaaliin. (Ks. myös Hansen 1991, 449; Gandy 1982, 61; Välvirronen 1996, 94–98; Suhonen 1994, 110–111.) Ympäristöongelmin määrittelyn sosiaaliset käytännöt, kuten virallisten lähteiden ja arvovaltaisten auktoriteettien suosiminen, etäännyttävät nämä ongelmat kansalaisten arjesta ja konkreettisista vaikutusmahdollisuuksista (Välvirronen 1996, 206).

Vaikka kaivosalan edustajat eli yhtiöiden puhemiehet ja alan edunvalvojat ovatkin muodostaneet suurimman määrittelijäryhmän niin onnettomuuden kehyyksessä kuin koko aineistossa, onnettomuusnarratiiviin nojautuvissa teksteissä ryhmän kokonaispanos on ollut selvästi suurempi kuin ympäristöön yleensä liittyvissä teksteissä tai koko aineistossa keskimäärin. Kaivosyhtiöiden johtohahmot ovat olleet tärkeitä ensi käden lähteitä hankittaessa tietoa esimerkiksi vuoto-onnettomuuksista ja vahingontorjuntatoimien etenemisestä. Poikkeustilanteita käsitellessä määrittelyvallan painottuminen etenkin Talvivaaran edustajille on tuottanut juuri onnettomuuden kehystä, jota voi pitää kaivosyhtiön kannalta myönteisenä käsitteellistämistapana. Rutiineihin ja vakiintuneisiin ajatusmalleihin tukeutuminen onnettomuustilanteiden raportoinnissa on rajannut lähdepotentiaalia, mikä on satanut teollisuudenalan laariin tuottamalla kaivosyhtiöiden kannalta edullista julkisuutta.

Onnettomuuden kehyyksessä myös eri viranomaisten kokonaispanos on ollut merkittävä. Niin valvonta- ja lupaviranomaiset (ely-keskuksen ja aluehallintoviraston edustajat) kuin muut viranomaiset (Tukesin, STUK:n, Eviran ja poliisin edustajat) ovat saaneet kehyykseen valikoituneissa teksteissä keskimääräistä enemmän puhetilaa. Kehys korostaa kaivostoimijoiden ja viranomaisten aktiivisuutta ympäristövahinkojen torjumisessa. Juuri onnettomuus luo tarpeen yhteistyön retoriikalle. Kun ympäristöonnettomuus pääsee – olosuhteiden pakosta – tapahtumaan, tilanne otetaan haltuun aktiivisen yhteistyön keinoin. Onnettomuuden kehyyksessä viranomaisten ensisijaisena roolina on antaa tukea vahingontorjuntatoimissaan ponnistelevalle kaivosyhtiölle. Erityisesti Säteilyturvakeskuksen ja Tukesin toimijoiden toissijaiseksi tehtäväksi kehyyksessä on muodostunut onnettomuuksien seurausten arviointi ja riskispekulaatioiden torjuminen. Onnettomuusnarratiiviin nojautuvilla esityksillä on siten ollut myös viranomaistoimintaa legitimoiva vaikutus.

Tutkijoista kehyyksessä äänessä ovat olleet yksinomaan luonnontieteilijät. Kehys ei ole rakentunut yhteiskuntakriittistä vaan faktaperusteisina näyttäytyvistä tilannekuvauksista. Myös juttuihin haastatellut tutkijat ovat esiintyneet neutraaleina tiedon tuottajina. Toisaalta he ovat myös muotoilleet tutkimustensa ja tilastojensa pohjalta varautumisohjeita, jotka on tosin ilmaistu popularisoijan roolille ominaisesti passiivissa (tutkijan julkisista rooleista ks. Välvirronen 2016, 58–63; 1996, 156–160).

”Yhtäkkiä saattaa tulla isoja sadantoja, ja ne täytyy ottaa huomioon tulvapenkereiden ja vesivarastojen yhteydessä.” (Kaleva 25.10.2012.)

*Kaivosten toimintajänne on kymmeniä vuosia. Näkykö ilmastonmuutos sinä aikana?
”Se pitää ehdottomasti ottaa huomioon ja siihen pitää varautua.” (LK 2.12.2012.)*

Tutkijoita on tyypillisesti pidetty ympäristöjournalismin keskeisinä lähteinä (ks. Hansen 2010; Anderson 2003; Lyytimäki & Palosaari 2004; Välvirronen 1996). Tutkijoita on tarvittu paitsi paljastamaan aistinvaraisen havainnoinnin ulottumatto-

missa olevat muutokset, myös arvioimaan näiden muutosten syyt ja seuraukset. Koko aineiston tasolla tutkijoiden kokonaispanos on jäänyt kuitenkin odotuksiin nähden yllättävän pieneksi. Kaivoksia käsittelevä kirjoittelu ei ole tiedejournalismia, vaan tiedettä on käsitelty pikemminkin mahdollisena ratkaisuna havaittuihin ongelmiin. Ongelmakeskeinen lähestymistapa on rajannut kaivoskeskusteluun osallistuvien tutkijoiden esiintymismahdollisuuksia. Vaikka kilpailevien toimijoiden dismeritointi onkin ollut tavanomaista kaivoksiin kytkeytyvissä julkisuuskiistoissa, tutkimukseen ja tutkijoihin nämä illegitimoivat määritelmät eivät ole kohdistuneet. Tämä on luonnollisesti vähentänyt tutkijoiden tarvetta esiintyä kaivoksiin liittyvissä teksteissä.

Poliitikot, lähialueen asukkaat ja toimittajat ovat jääneet kehyksessä puolestaan keskimääräistä pienempään rooliin. Poliitikkojen esiintymispaikoiksi kaivosjulkisuudessa ovat vakiintuneet etenkin sellaiset tekstit, joissa kaivosalan ongelmille on haettu syitä niin poliittisen kulttuurin mädännäisyyksistä kuin lainsäädäntöön jääneistä epäkohdista. Tällaiset määrittelyt ovat jääneet onnettomuuden kehyksessä lopultakin harvinaisiksi. Onnettomuuden kehyksessä yleisesti hyväksytyistä syytekijöistä kuten poikkeuksellisista sääolosuhteista ei ole voinut suomia poliittisia kilpailijoita. Kehyksen faktuaalisena näyttäytyvä luonne on karkottanut myös kaivosten lähialueen asukkaat määrittelijöiden joukosta. Kaivoskirjoittelussa asukkaat ovat asemoituneet lähinnä henkilökohtaisten tuntojen välittäjiksi ja virallisten tahojen määrittelemien ongelmien kuluttajiksi. Heidän roolinaan on ollut havainnollistaa sitä inhimillistä kärsimystä, jota laajeneva kaivosteollisuus aiheuttaa. Niin asukkailla kuin muillakin tavallisiksi kansalaisiksi representoituneilla toimijoilla on ollut valta paheksua, päivitellä ja hämmästellä, mutta asiantuntijoina esiintyvien toimijoiden määritelmiä he eivät ole haastaneet. (Ks. myös Ampuja 1997, 45–46; Cottle 2000, 33 – 38; Tuchman 1978, 123; Karvonen 1996, 162.)

Siinä missä toimittajat ovat olleet koko aineiston tasolla toiseksi suurin määrittelijäryhmä, onnettomuuden kehyksen rakentumisessa ryhmän panos on jäänyt miltei pienimmäksi. Vaikka myös kaivostoiminnan ympäristövaikutuksiin keskittyvissä teksteissä on ollut kosolti toimittajien omia kannanottoja, onnettomuuden kehykseen luokitelluista teksteistä nämä avoimen subjektiiviset määritelmät ovat puuttuneet. Kehykseen ei ole luokiteltu toimituksellista mielipideaineistoa, eivätkä yksiselitteisenä näyttäytyvät uutisjutut ole useinkaan kaivanneet toimittajan omaa tulkintaa. Näin ollen myös objektiivisuuden strategisen rituaalin voi katsoa ohjaavan onnettomuusnarratiivia tuottavaan kehystämiseen. Tuchman (1972, 660–679) viittaa rituaalilla muun muassa niihin rutiineihin, joilla uutiseen rakennetaan objektiivisuuden vaikutelmaa. Objektiivisuutta ja puolueettomuutta tavoitellaan etenkin sitaatteja käyttämällä. Kun väitelause on laitettu asiantuntijan piikkiin, uutisissa näyttää olevan vain tosiasioita – jopa silloin, kun tosiasioista ei ole täyttä yksimielisyyttä. (Kunelius 2003, 69.) Rituaalin noudattaminen ei kuitenkaan takaa objektiivisuutta, sillä toimittaja saa yleensä itse valita juttunsa haastateltavat, ja juttua rakentaessaan journalisti on usein jo valmiiksi varsin hyvin perillä lähteidensä mielipiteistä (Rahkonen 2004, 6). Koko aineiston tasolla toimittajien määritelmät ovat

painottuneet etenkin sellaisiin teksteihin, joissa tarkastelunäkökulma on ollut kielteinen. Toimittajat ovat tarkastelleet omista kannanotoissaan niin kaivosteollisuutta kuin sen vastustamista useimmiten ongelmalähtöisesti. Kirjoittajat ovat saaneet polttoainetta paitsi kaivosten ongelmista ja alaa leimanneista epäkohdista, myös yleisön suhtautumisesta näihin ongelmiin. Paheksuttavina ovat näyttäytyneet siten niin ympäristöongelmien aiheuttaminen kuin niiden tuomitseminenkin. Journalismin tulkitsevuuden lisääntyminen onkin useissa yhteyksissä yhdistetty kielteisyyden ja kynnisyden kasvuun (ks. esim. Patterson 1993; Semetko & Schoenbach 2003).

Herkistymisen yllättävä seuraus: monipuolistuminen

Talvivaaraa koetelleet dramaattiset tapahtumat lisäsivät kaivoksiin liittyvää lehtikirjoittelua enemmän kuin mitkään muut kaivostoiminnan vaiheet. Esimerkiksi marraskuun 5. ja 30. päivän välisenä aikana vuonna 2012, jolloin Talvivaaran laajamittaiset jätevesivuodot havaittiin ja paikattiin, tutkimuksessa mukana olevat lehdet julkaisivat yli kolmanneksen koko vuoden aineistostaan. Talvivaaran toiminta-alueella ilmestyvä Kainuun Sanomat käsitteli Talvivaaraa marraskuussa useana päivänä yli kymmenessä eri tekstissä. Uutisoinnin räjähdysmäistä kasvua voi selittää epästabiliin ulkosyntyisen muutoksen idealla, joka viittaa tilanteeseen, jossa jokin äkillinen tapahtuma saa aikaan huomattavan heilahduksen jossakin toisaalla. Tämänkaltaisesta ulkosyntyisestä muutoksesta on kyse esimerkiksi silloin, kun vaikkapa juuri ympäristöonnettomuus, hälyttävä tutkimustulos tai aktivistien isku saa aikaan näkyvän piikin ympäristöjulkisuuden määrässä. (Suhonen 1994, 30–32; vrt. Downs 1972, 38–41.) Kevään ja syksyn allasvuodot sekä lintukuolemat olivat tyypillisiä yhden tapahtuman aiheuttamia poikkeamia mediajulkisuuden perustrendissä.

Vaikka onnettomuudet ja muut poikkeustilanteet toimivatkin kirjoittelun keskeisinä aktivoijina, onnettomuusnarratiiviin perustuva onnettomuuden kehys jäi koko aineiston tasolla sivuosaan. Kaivosten jätevesivuodot ja muut ongelmat virittivät siten enemmän muun tyyppistä kehystämistä kuin onnettomuusnarratiiviin nojautuvaa onnettomuuskehystämistä. Vaikka onnettomuusnarratiivi päästi kaivostoimijat verraten helpolla, onnettomuudet lisäsivät yhtiöihin ja toimialaan kohdistuvaa kritiikkiä, joka tuli julki muiden kehysten kautta. Erityisesti Talvivaaran ongelmat nostivat koko kaivosteollisuuden aiempaa suuremman julkisen huomion kohteeksi. Kun alaa alettiin tarkastella kielteisten otsikkojen toivossa suurennuslasilla, sen ympäriltä paljastui väistämättä uusia epäkohtia. Esiin nousivat toistuvasti esimerkiksi verotukselliset epäkohdat, valvojen sidonnaisuudet, ympäristöhallinnon tarkoituksellisena pidetty alasajo sekä kaivosalan toimijoiden ammattitaidottomuus ja piittaamattomuus ympäristöstä. Toisaalta onnettomuudet aktivoivat myös Hanniganin (1995, 84) tunnistamiin saavutus- ja päätöksentekodiskursseihin pohjautuvia puhetapoja. Jätevesivuotojen jälkimainingeissa saavutusdiskurssia edusti etenkin puhe kaivosyhtiön panostuksista ympäristöteknologiaan. Ympäristöinvestointeja ja teknisten laitteiden toimintaperiaatteita esittelevä puhetapa limittyy onnettomuusnarratiiviin. Ympäristönsuojellu-

sen edistyksen sitominen teknologiseen kehitykseen riisuu suojelun arvoista, intresseistä ja samalla kaikesta inhimillisestä, mikä immunisoi itse teollisuustoimijat kaikenlaiselta kritiikiltä; yllättävät päästöt ja muut poikkeavuudet voidaan aina selittää tekniikan toimimattomuudella. (Ks. Ylönen 2011, 122–123.)

Päätöksentekodiskurssiin paikantui puolestaan etenkin poliittisesti virittynyt puhe lainsäädäntömuutosten tarpeesta, tapausta selvittävien työryhmien perustamisesta sekä ympäristövastuullisuutta peräänkuuluttavista kansallisista strategioista ja *vihreän kaivostoiminnan* visioista. Saavutus- ja strategiapuhe voi edistää ympäristöongelmien institutionaalitumista ja valaa uskoa kansallisen tai globaalin ympäristöpolitiikan rooliin ongelmien ratkaisijana (Suhonen 1994, 181–182). Päätöksenteko- ja saavutusdiskurssia ilmentävät puhutavat eivät siten juuri kannusta henkilökohtaiseen vastuunottoon. Etenkin marraskuun jätevesivuotojen aikana niin yksittäisiltä poliitikoilta kuin puolueilta kuultiin runsaasti konsensushenkisiä kannanottoja, joissa toivottiin paitsi ympäristöongelmien ratkaisemista, myös työpaikkojen säilyttämistä. Konsensusta ilmentävä politiikkatyö limittyi valvontaa ohjaaviin periaatteisiin. Sen ensisijaisena pyrkimyksenä oli sovittella asioita. Konsensuspolitiikkaa tuottava pyrkimys laajaan yhteisymmärrykseen politiikan avainasioissa on ollut juuri suomalaista päätöksentekoa hallitseva piirre. Ympäristöpolitiikassa konsensus on nojannut hegeemonisen diskurssin tarjoamaan yhtäläiseen määrittelyyn ympäristöongelman luonteesta, toimintatavoitteista ja riskien hallintamuodoista. Hyvin erityyppisin intressein toimivien osapuolten muotoilemaan kompromissimäärittelmään nojautuminen on ollut omiaan tuottamaan vain lyhyen aikavälin ratkaisuja ympäristökongflikteihin. Hegemoninen puhe kestävästä kehityksestä on rakentanut mielikuvaa yhteisestä päämäärästä ja ekologisesta konsensuksesta rajaten ulkopuolelleen talouskasvun ja vallitsevien talousrakenteiden kritiikin. (Eskelinen 2006, 81; Tirkkonen 2000, 81; Hukkinen 1995, 102.) Näin ollen myös päätöksentekodiskurssin voi nähdä onnettomuusnarratiivin jatkeena.

Onnettomuuden aiheuttama aiheen ajankohtaistuminen lisäsi suhteellisesti eniten Kalevan ja Helsingin Sanomien kirjoittelua. Kaivosmaakuntien ulkopuolella onnettomuuteen reagoitiin näin ollen voimakkaammin kuin maakunnissa. Tälle voi etsiä syitä muun muassa maakuntalehtien roolista alueidensa – usein taloudellisten – etujen ajajina (ks. Hujanen 2000, 231). Onnettomuus uutiset rapauttivat väistämättä alueellisesti merkittävän toimialan mandaattia. Esimerkiksi Lapin Kansassa tähän reagoitiin asemoimalla Talvivaara Lapin kaivosten vastakohtaksi. Talvivaaran saastuttaessa lähiympäristöään lehdessä korostettiin lappilaisten kaivosten hyviä käytäntöjä. Siinä missä esimerkiksi Helsingin Sanomat käytti kaivoskirjoittelua lähinnä epäkohtien julkituontiin, Lapin Kansalle kaivosuutiset olivat osa aluepoliittista strategiaa. Lehti tarkasteli kaivosteollisuutta ennen kaikkea taloudellisena ilmiönä.

Toisaalta kaivosmaakuntien kirjoittelussa käsiteltiin pitkin vuotta sellaisiakin teemoja, jotka maakunnan ulkopuolella olisivat tuntuneet vierailta. Fyysinen läheisyys piti aiheen ajankohtaisena läpi vuoden, mikä puolestaan vähensi yksittäisten tapahtumien merkitystä kirjoittelun kokonaismäärän muuttujana. Kaivosmaakuntien ulkopuolisille lehdille syksyn suuronnettomuus tarjosi puolestaan yksiselitteisen uutisai-

heen, jonka saattoi liittää lukuisiin valtakunnallisiin teemoihin. Esimerkiksi Helsingin Sanomat kytki muita lehtiä vahvemmin Talvivaaran kielteiset tapahtumat poliittisiin perustein tehtyyn aluehallintouudistukseen. Tämä tarjosi lehdelle mahdollisuuden käyttää teksteissään korkean profiilin haastateltavia ja teki Talvivaarasta yhtä aikaa paikallisen ja valtakunnallisen uutisaiheen.

Etenkin marraskuisen onnettomuuden jälkeisen kirjoittelun volyyymi synnytti ajoittaisesta hallinnan retoriikasta huolimatta paniikin tuntua, mikä herkisti entisestään mediaa julkaisemaan aiheesta kaiken mahdollisen. Herkistyminen johti uutiskynnyksen tilapäiseen laskemiseen, jota esimerkiksi kansalaisjärjestöt osasivat hyödyntää. Talvivaaran kaivoksen vuotaessa jäteväettä ympäristöönsä lähes kaikki kaivokseen liittyvä kelpasi uutiseksi. Lehtien uutissivuilla julkaistiinkin runsaasti uutisarvoltaan vähäisiä kannanottoja, jotka normaaliolosuhteissa olisi todennäköisesti taitettu korkeintaan mielipidesivuille. Yhtä kaikki, onnettomuudet loivat tilausta myös kulttuurisia yhteyksiä tavoittelevalle ympäristökirjoittelulle. Kokonaishuomion tilapäinen lisääntyminen ja kielteisten teemojen aktivoituminen kasvattivat yhteiskunnallista tietoisuutta toimialan ongelmista, vaikka aiheeseen liittyvän uutisoinnin volyyymi lasikin aina syklien päätyttyä. (Ks. myös Downs 1972, 40–41; McCormick 1989, 65–66.)

Päätelmiä

Onnettomuusnarratiivin korostumiselle on haettu syitä niin uutiskriteereistä, toimituksellisista aikatauluista, journalismia jäsentävistä rakenteista kuin toimittajien ammattitaidottomuudesta (ks. esim. Dunwoody & Griffin 1993; Smith 1992; Cottle 1993; Wilkins & Patterson 1990). Hansen (2010, 95–96) muistuttaa, että ympäristövahinkoihin johtavat kehityskulut eivät ole samalla tavalla havaittavissa kuin vahinkojen seuraukset. Hitaasti kehittyvät ympäristöongelmat haastavat uutisvälityksen syklisen luonteen. Kun sakka-allas alkaa vuotaa, journalistisissa esityksissä on helpointa keskittyä välittömiin seurauksiin ja silmin havaittaviin muutoksiin, kuten altaan pohjassa olevaan reikään ja taivaalta poikkeuksellisella voimalla satavaan veteen – etenkin kun niiden osuudesta tapahtumien kulkuun tuntuu vallitsevan täysi yksimielisyys. Niin poliittisen kuin toiminnallisen kulttuurin osuus on aina fyysisiä tekijöitä kompleksisempi ja enemmän kontroversiaali kokonaisuus. Tällaisten näkymättömien tekijöiden osuudesta päästään harvoin kovin kummoiseen konsensukseen edes pitkien aikojen kuluessa.

Pohjoisen kaivoksia käsittelevän media-aineiston analyysi tukee havaintoa äkillisten tapahtumien korostumisesta uutisjournalismissa. Onnettomuudet ja muut yllättävät tapahtumat olivat kirjoittelun volyymin tärkeimpiä muuttujia. Yksinomaan kaivosteksteihin rajoittuva aineisto ei kuitenkaan anna mahdollisuuksia pohtia sitä, missä määrin hitaasti kehittyvät ympäristöongelmat ylipäättään saavat tilaa ympäristöjulkisuudessa. Toisaalta aineisto osoitti, etteivät ainakaan kaivosten aiheuttamat ongelmat innostaneet toimittajia käsittelemään teksteissään muita, allasvuotoja ja lintukuolemia ajattomampia ongelmia. Mielipidekirjoituksissa tällainen yhteys sen sijaan

oli havaittavissa. Mielioidesivuilla kaivokset kontekstualisoitiin paikoin ympäristöä tuhoavan elämäntavan jatkumoon. Tällöin kaivoksia ei pidetty paikallisina ympäristöongelmina, vaan koko ihmiskuntaa riivaavan sairauden oireina. Samalla tavalla kaivosten paikalliset haittavaikutukset kytkettiin osaksi koko globaalin ekosysteemin tuhoa.

Esimerkiksi Smithin (1992, 190) ja Cottlen (1993, 122) tunnistamien rakenteellisten rajoitusten osalta tilanne on muuttunut sitten 1990-luvun. Vapauksia on tullut lisää, kun esimerkiksi juttutyypit ovat monipuolistuneet. Mielioidesivujen määrä ja journalismin tulkitsevuus ovat lisääntyneen viime vuosikymmenien aikana. (Ks. Kivioja 2008, 52; Reunanen 2013, 25; Reunanen & Koljonen 2014, 20.) Etenkin marraskuun jätevesivuotojen jälkeen lehdissä julkaistiin runsaasti kolumneja, kommentteja ja pääkirjoituksia, joissa kaivoksen kielteiset tapahtumat pyrittiin kytkemään poliittiseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Myös tutkijoilta saatiin tukea tällaiseen kontekstualisointiin (vrt. Smith 1992). Etenkin yhteiskunta- ja ihmistieteilijät esiintyivät teksteissä pikemminkin ympäristöpolitiikan ja hallinnon instituutioiden kriittisinä arvioijina kuin tutkimustulosten esittelijöinä tai tieteen popularisoijina. Erityisesti juuri Talvivaaran tapahtumat saivat tieteentekijät pohtimaan paitsi lainsäädännön soveltamiskäytäntöjä, myös raaka-ainetalouden problematiikkaa.

Rakenteelliset rajoitukset ovat kuitenkin hellittäneet vain osin, sillä ympäristöjournalismin asiantuntijavaltaisuus näyttää säilyttäneen asemansa. Vaikka myös tavallisille kansalaisille tarjottiin onnettomuuksien jälkimainingeissa kohtalaisesti puhetilaa, rakenteiden ja käytäntöjen sementtoimat toimijaroolit pitivät kirjoittelussa pintansa. Jutuissa esiintyneet kansalaiset olivat niitä symboli-ihmisiä tai lajinedustajia, joihin ympäristöongelmat ja eliittien tekemät päätökset vaikuttivat. Heiltä ei odotettu analyttisiä, yleispäteviä lausuntoja vaan tunteiden ilmaisemista ja partikulaarien intresien vaalimista. Ympäristöuutisissa maallikon symbolisena roolina on olla olemassa ja tuoda uutiseen ihmisen kasvot. Analyttinen ajattelu, rationaalisuus ja yksityisestä kokemussfääristä poikkeaminen rikkoisivat roolin, minkä vuoksi media kontrolloi tavallisen kansalaisen esiintymismahdollisuuksia tarkasti. (Cottle 2000, 37–38.)

Ympäristöongelmien määrittely on myös ihmisten hallintaa (Väliverronen 1996, 206). Kun ongelmien määrittely esimerkiksi teknistyy, kansalaiset jäävät teknisille asiantuntijoille varatun valtapiirin ulkopuolelle. Kaivoskirjoittelussa lähiasukkaille ja muille tavallisille kansalaisille tarjolla ollut kärsineiden diskurssi ei kutsunut yleisöä osallistumaan asioiden käsittelyyn eikä ankkuroinut ongelmia tavallisten ihmisten vaikutuspiiriin. Uhrien ja todistajien läsnäolo toi tapahtumien käsittelyyn dramaattisen jännitteeseen. Lähiasukkaiden kotitiluksilta kerätyt kommentit loivat journalistisiin näytelmiin inhimillistä samastumispintaa.

Onnettomuudet ja muut poikkeustilanteet virittivät siis paitsi onnettomuuskehystämistä ja päätöksenteko- ja saavutusdiskursseja ilmentäviä puhetapoja, myös muun tyyppistä, lähinnä kielteistä kontekstualisointia. Etenkin toimituksellisessa mielioidesivujen aineistossa kielteisyys tiivistyi usein asiantuntijajärjestelmän kritiikkiin. Myös tällainen katsanto ruokki median draamannälkää. Valvonnan laiminlyönteihin ja poliittiseen peliin kiteytyvä tulkinta loi tilausta katastrofikuvauksille, jotka pikemminkin vieraannuttivat kuin kannustivat kansalaisia toimintaan ympäristön puolesta. Pääkir-

joituksissa ja kolumneissa julistettiin poliitikkojen ja viranomaisten vastuuttomuutta, ei juuri muutoksen mahdollisuutta. Niin toimituksellisessa mielipideaineistossa kuin toimitetuissa jutuissa pääosaan nousivat asiantuntijoiden väliset erimielisyydet ja tuhoennusteet, eivät ne keinot, joilla ongelmiin olisi voinut vaikuttaa.

Viitteet

- 1 Koko 1490 jutun aineistolle on tehty määrällinen sisällönerittely, jossa jokaisesta jutusta on laskettu kaikki ne toimijat, jotka ovat päässeet ääneen joko suorassa sitaatissa tai epäsuorassa lainauksessa. Kaivoskirjoittelun määrittelijät on jaettu seuraaviin määrittelijäryhmiin: kaivosalan edustajat, valvonta- ja lupaviranomaiset, muut viranomaiset, valtion ja kunnan virkamiehet, poliitikot, tutkijat, ympäristöliikkeen jäsenet, lähialueiden asukkaat, matkailualan toimijat, talousalan toimijat, muut kansalaiset, muut toimijat ja toimittajat.

Kirjallisuus

- Ampuja, Marko (1997). Statisteja, symboli-ihmisiä ja selviytyjiä: Kansalaisten roolit tv-uutisissa. *Tiedotustutkimus* 20: 4, 37–47.
- Anderson, Alison (2003). Environmental activism and news media. Teoksessa: Cottle, Simon (toim.) *News, Public Relations and Power*. Thousand Oaks: Sage Publications, 117–132.
- Bateson, Gregory (1955). A theory of play and fantasy. *Psychiatric Research Reports* 2, 39–51.
- Cohen, Stanley (2002). *Folk Devils and Moral Panics*. London: Routledge.
- Cottle Simon (1993). Mediating the environment: Modalities of TV news. Teoksessa: Hansen, Anders (toim.) *The Mass Media and Environmental Issues*. Leicester: Leicester University Press, 107–133.
- Cottle, Simon (2000). TV news, lay voices and the visualisation of environmental risks. Teoksessa: Allan, Stuart; Adam, Barbara & Carter, Cynthia (toim.) *Environmental Risks and the Media*. London: Routledge, 29–44.
- Daley, Patrick & O'Neill, Dan (1991) "Sad is too mild a word": Press coverage of the Exxon Valdez oil spill. *Journal of Communication* 41: 4, 42–57.
- D'Angelo Paul (2002). News framing as a multiparadigmatic research program: A response to Entman. *Journal of Communication* 52: 4, 870–888.
- Downs, Anthony (1972). Up and down with ecology: The issue-attention cycle. *Public Interest* 28, 38–50.
- Dunwoody, Sharon & Griffin, Robert J. (1993). Journalistic strategies for reporting long-term environmental issues: A case study of three Superfund sites. Teoksessa: Hansen, Anders (toim.) *The Mass Media and Environmental Issues*. Leicester: Leicester University Press, 22–50.
- Entman, Robert M. (1991) Framing U.S. coverage of international news: Contrasts in narratives of the KAL and Iran Air incidents. *Journal of Communication* 41: 4, 6–27.
- Entman, Robert M. (1993). Framing: Towards clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication* 43: 4, 51–58.
- Eskelinen, Teppo (2006). Kestävän kehityksen paradoksit. *Niin & Näin* 13: 3, 73–81.
- Fishman, Mark (1978). Crime waves as ideology. *Social Problems* 25: 5, 531–543.
- Friedman, Sharon M.; Gorney, Carole M. & Egolf, Brenda P. (1992). Chernobyl coverage: How the US media treated the nuclear industry. *Public Understanding of Science* 1: 3, 305–322.
- Friedman, Sharon M. (2004). And the beat goes on: The third decade of environmental journalism. Teoksessa: Senecah, Susan L. (toim.) *The Environmental Communication Yearbook: Volume 1*. Mahwah: Routledge, 175–188.
- Gamson, William A. & Modigliani, Andre (1987). The changing culture of affirmative action. *Research in Political Sociology* 3, 137–177.
- Gamson, William A. & Modigliani, Andre (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology* 95: 3, 1–37.
- Gandy, Oscar H. (1982). *Beyond Agenda Setting: Information Subsidies and Public Policy*. Norwood: Ablex Publishing.

- Gilliam, Franklin D. Jr. & Bales, Susan Nall (2001). Strategic frame analysis: Reframing America's youth. *Social Policy Report* 15: 3, 3–14.
- Goffman, Erving (1981). *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hannigan, John (1995). *Environmental Sociology*. London: Routledge.
- Hansen, Anders (1991). The media and the social construction of the environment. *Media, Culture and Society* 13: 4, 443–458.
- Hansen, Anders (2010). *Environment, Media and Communication*. New York: Routledge.
- Harju, Aki (2011). Ekoterrorismia ja ryöstöhakkuita: Ylä-Lapin metsäkiistaan liittyvä lehtikirjoittelu Lapin Kansassa ja Helsingin Sanomissa. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Humanistinen tiedekunta, Oulun yliopisto.
- Horsti, Karina (2005). *Vierauden rajat: Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Hujanen, Jaana (2000). *Journalismin maakunnallisuus: Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa*. Jyväskylä Studies in Communication 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hukkinen, Janne (1995). Long-term environmental policy under corporatist institutions. *European Environment* 5: 4, 98–105.
- Jarvanne, Kimmo (2007). *Toimintoja rationalisoimassa: Diskurssianalyttinen tutkimus tuotannon muutosten perusteluista Perloksen tiedotteissa 1999–2007*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Sosiaalipoliitikan ja sosiaalityön laitos: Tampereen yliopisto.
- Kantola, Anu (1996). Tri Otsoni ja Mr Kasvihuone: Mediapaniikkeja modernin kauhun rajoilta. Teoksessa: Luostarinen Heikki; Kivikuru, Ullamaija & Ukkola, Merja (toim.) *Sopulislippuri: Mediakritiikin näkökulmia*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 157–176.
- Karvonen, Erkki (2000). Tulkintakehys (frame) ja kehystäminen. *Tiedotustutkimus* 23: 2, 78–84.
- Karvonen, Erkki (2014). Viestinnän tutkimuksen vaihtuvat metaforat. *Media @ Viestintä* 37: 2, 111–123.
- Karvonen, Pirjo (1996). Missä on taloustehtin ihminen? Teoksessa: Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Teksti ja ideologia: Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki: Hakapaino, 151–167.
- Kepplinger, Hans M. & Habermeier, Johanna (1995). The impact of key events on the representation of reality. *European Journal of Communication* 10: 3, 371–390.
- Kivioja, Pasi (2008). *Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 106. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koskinen, Minna (2008). *”Ja globalisaation pyörä pyörii”: Diskursiivinen analyysi Helsingin Sanomien pääkirjoituksista 1997–2007*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Sosiaalipoliitikan ja sosiaalityön laitos: Tampereen yliopisto.
- Kröger, Markus (2014). *Suomalainen kaivosbuumi: syyt ja toimijat*. TEP-tiedote 2/2014, 19–21.
- Kunelius, Risto (2003). *Viestinnän vallassa: Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki: WSOY.
- Lyytimäki, Jari & Palosaari, Marika (2004). *Ympäristöviestinnän tutkimus Suomessa*. Suomen ympäristö 683. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Löytömäki, Jukka (1998). Vedetäänkö kotiinpäin?: Sanomalehden taustan näkyminen poliittisissa uutisissa. Teoksessa: Perko, Tuomo & Salokangas, Raimo (toim.) *Kymmenen kysymystä journalismista*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 207–223.
- McCormick, John. (1989). *Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement*. Bloomington: Indiana University Press.
- McQuail, Denis (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. London: Sage Publications.
- Mörä, Tuomo (1999). *EU-journalismin anatomia*. Viestinnän laitos: Helsingin yliopisto.
- Pan, Zhongdang & Kosicki, Gerald M. (1993). Framing analysis: An approach to discourse. *Political Communication* 10, 55–75.
- Patterson, Thomas E. (1993). *Out of Order: An Incisive and Boldly Original Critique of the News Media's Domination of America's Political Process*. New York: Knopf.
- Rahkonen, Juho (2004). *Nato ja Media: Suomen turvallisuuspolitiikasta käyty julkinen keskustelu 2003–2004*. Journalismin tutkimusyksikkö: Tampereen yliopisto.
- Reunanen, Esa (2013). Varovasti tabloidimaisemmaksi. Teoksessa: Reunanen, Esa (toim.) *Pienempään kuosiin: Helsingin Sanomien ja Satakunnan Kansan tabloidit-uudistus sisällön, tekijöiden, lukijoiden ja ilmoittajien näkökulmasta*. Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskuksen julkaisu. Tampere: Tampereen yliopisto, 10–41.

- Reunanen, Esa & Koljonen, Kari (2014). *Toimittajan sanansijat*. Tampere: Tampere University Press.
- Schank, Roger C. & Abelson, Robert P. (1977). *Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schudson, Michael (2003). *The Sociology of News*. New York: W. W. Norton Company.
- Semetko Holli A. & Schoenbach, Klaus (2003). News and elections: German bundestag campaigns in the Bild, 1990–2002. *The International Journal of Press/Politics* 8: 3, 54–69.
- Smith, Conrad (1992). *Media and Apocalypse: News Coverage of the Yellowstone Forest Fires, Exxon Valdez Oil Spill and Loma Prieta Earthquake*. Westport: Greenwood Press.
- Suhonen, Pertti (1994). *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Tiittula, Liisa (1989). Sanomalehtikielellä vaikuttamisen keinoista. *Kielikello* 2/1989, 3–12.
- Tirkkonen, Juhani (2000). *Ilmastopoliittika ja ekologinen modernisaatio: Diskursiivinen tarkastelu suomalaisesta ilmastopoliitikasta ja sen yhteydestä metsäsektorin muutokseen*. Tampere: Tampere University Press.
- Tuchman, Gaye (1972). Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen's notions of objectivity. *The American Journal of Sociology* 77: 4, 660–679.
- Tuchman, Gaye (1978). *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York: The Free Press.
- Väliverronen, Esa (1996). *Ympäristöuhkan anatomia: Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus*. Tampere: Vastapaino.
- Väliverronen, Esa (2007). *Geenipuheen lupaus: Biotekniikan tarinat mediassa*. Viestinnän julkaisuja: Helsingin yliopisto.
- Väliverronen, Esa (2016). *Julkinen tiede*. Tampere: Vastapaino.
- Wilkins, Lee & Patterson, Philip (1990). Risky business: Covering slow-onset hazards as rapidly developing news. *Political Communication and Persuasion* 7: 1, 11–23.
- Ylönen, Marja (2011). *Saastumisen kontrollin ideologia: Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli Suomessa vuosina 1960–2000*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 424.